

Zdánlivě neaktuální úvaha věnovaná českým a slovenským studentům Petr Pithart, listopad 1989

Víceméně všichni jsme víceméně zhloupli. Je bohužel příliš snadné mít pravdu proti tak neodpovědné a nekompetentní moci, jaká u nás vládne. To je pravda dosažená docela zadarmo. Obávám se, že i my jsme zkorumpovaní - neodpovědností, kterou nám vnutili, kterou jsme si nechali vnutit. Mezi zvoláním "Máme toho dost" a výzvou "Ať žijí naše lesy" lze v průvodu po Václavském náměstí ujit jen pár kroků. Ve skutečnosti povede od znechucení k záchraně lesů dlouhá cesta bolestného přemýšlení, přehodnocování hodnot, obtížného politického zápasu a rozumného hospodaření, o němž dnes ani nevíme, co to je. Nemylně se, zatím jsme jen něco mezi rozptýlenými reptaly a rozjařeným, byť stotiscovým davem.

Volání po právech a svobodách má smysl jen tehdy, budeme-li ochotni udělat pro ně víc než po nich volat, ba víc než nechat se pro ně mlátit pendrekem. Nelze si je nechat udělit ústavou či lepšími zákony. Práva a svobody jsou až vcelku vzácným plodem takových vztahů mezi lidmi, které spočívají na sebekázní, slušnosti a odpovědnosti, na respektování práv a svobod každého člověka. Práva jsou jen bezmocným ornamentem, chybí-li sdílené vědomí povinností. Bez smyslu pro povinnost vůči sobě navzájem a vůči všemu, co nás přesahuje, jsou práva a svobody zase jen revolučním pokřikem. Nedejme se mýlit tím, že moc tvrdí něco zdánlivě podobného. Moc zná jen naše povinnosti ke svým opevněným úřadům. My musíme vědět o těch (povinnostech), které nás zavazují vůči bližším, vůči těm, kteří tu žijí, přemýšleli a pracovali před námi, vůči těm, kteří přijdou po nás. Možná jsou i dalekosáhlejší přesahy, přemýšlejte o tom.

Ptáme se, jak jsme mohli tak hluboko klesnout. Je pošetilé ukazovat přítom pořád nahoru, tam, kde sedí oni. Zkoumejme bedlivě a bezpředsudečně naši novější i starší historii: na mnoho dnešních problémů jsme si zadělali už dříve, dokonce ještě když "oni" tu nebyli. Že takové zkoumání povede k deziluzím, ke ztrátě zbylého národního sebevědomí a sebeúcty? Nic z toho nelze stavět na shnilých věncích. Čerpejme sebevědomí a sebeúctu z odvahy potýkat se s nepříjemnými pravdami. Založit samostatný stát se podařilo Masarykovi právě proto, že tohle dělal po celá desetiletí svého univerzitního působení

Ostatně žádná ostrá hranice mezi "my" a "oni" neexistuje. Přemýšlejte o tom, jak i my se s nimi vezeme, jak na poměrech, které slovy odsuzujeme, ve skutečnosti parazitujeme, v čem jsme si nechali bez většího odporu vnutit jejich neodpovědnost, jejich neslušnost, jejich lenost, ano i tu myšlenkovou. Téma "oni" už není vůbec zajímavé, ale ne vždy příjemné téma je "my", tedy také náš úpadek, naše pokleslosti, všechno to, co jim umožnilo vládnout tak dlouho této zemi. Vyvarujme se opojivého radikalismu. Není umění sepsat požadavky. První den se napíše jeden, druhý přibudou další čtyři, třetí je jich plný papír. Sepsat takový seznam přání a stížností je lehké. Těžší je seřadit je tak, aby splnění prvního usnadnilo dosáhnout i druhého, aby v pátém byl už vlastně obsažen požadavek šestý a zčásti sedmý. Chovejme se politicky; myslíme totiž na naše dnešní a zítřejší spojení a hlavně na naše dnešní a zítřejší protivníky. Je-li pořadí požadavků dobře promyšleno, jsou pak jako kostky domina a stačí přijít s tím prvním, pro který jsou skoro všichni. Nepředbíhejme. Nedokážeme-li být dneska chytří, nebudme alespoň hloupí.

Jen přítom všem nezapomeňme na požadavky, které musíme klást sami na sebe. My jsme otevřený problém, oni jsou už jen neodklizenými exponáty jednoho nudného oddělení muzea stalinismu.

My jsme problém. Proto když jednáme, nezapomeňme myslet. Dokud nás nebolí hlava, myslíme málo.

První novoroční projev prezidenta Václava Havla, 1. leden 1990 - Úryvek

V nápravě věcí obecných se máme oč opřít. Poslední doba - a zvláště posledních šest týdnů naší pokojné revoluce - ukázala, jak velký obecně lidský, mravní a duchovní náboj a jak velká občanská kultura dřímaly v naší společnosti pod nvcenou maskou apatie. Kdykoli mi někdo o nás kategoricky tvrdil, že jsme tací nebo onací, vždycky jsem namítal, že společnost je velmi tajemné stvoření a že nikdy není dobré věřit pouze té její tváři, kterou právě ukazuje. Jsem šťasten, že jsem se nemýlil. Všude ve světě se lidé díví, kde se v těch poddajných, ponížených, skeptických a zdánlivě už v nic nevěřících občanech Československa vzala náhle ta úžasná síla za několik týdnů zcela slušným a mírumilovným způsobem setřást ze svých beder totalitní systém. My sami se tomu dívíme. A ptáme se: odkud vlastně mladí lidé, kteří nikdy jiný systém nepoznali, čerpají svou touhu po pravdě, svou svobodomyšlnost, svou politickou fantazii, svou občanskou odvalu i občanský rozmysl? Jak to, že i jejich rodiče - tedy přesně ta generace, která byla považována za ztracenou - se k nim přidali? Jak je vůbec možné, že tolik lidí okamžitě pochopilo, co dělat, a nikdo z nich k tomu nepotřebuje žádné rady a instrukce?

Myslím, že tato nadějeplná tvář naší dnešní situace má dvě hlavní příčiny: člověk především nikdy není jen produktem vnějšího světa, ale vždycky je také schopen vztahovat se k něčemu vyššímu, byť by tuto schopnost v něm vnější svět jakkoli systematicky hubil; za druhé to je tím, že humanistické a demokratické tradice, o nichž se tak často planě hovořilo, přeci jen kdesi v nevědomí našich národů a národních menšin dřímaly a nenápadně se přenášely z generace na generaci, aby je v pravou chvíli každý z nás v sobě objevil a proměnil je ve skutek.

Za svou dnešní svobodu jsme ovšem museli i my zaplatit. Mnoho našich občanů zahynulo v padesátých letech ve věznicích, mnozí byli popraveni, tisíce lidských životů bylo zničeno, statisíce talentovaných lidí bylo vypuzeno do zahraničí. Pronásledováni byli ti, kteří za války zachraňovali čest našich národů, ti, kteří se vzepřeli totalitní vládě, i ti, kteří dokázali prostě být sami sebou a myslet svobodně. Na nikoho, kdo za naši dnešní svobodu tak či onak zaplatil, by nemělo být zapomenuto. Nezávislé soudy by měly spravedlivě zvážit případnou vinu těch, kdo jsou za to odpovědní, aby vyšla plná pravda o naší nedávné minulosti najevo.

Zapomenout ovšem nesmíme ani na to, že jiné národy zaplatily za svou dnešní svobodu ještě tvrději a že tím platily nepřimo i za nás. Potoky krve, které protekly v Maďarsku, Polsku, Německu a nedávno tak otřásajícím způsobem v Rumunsku, jakož i moře krve, které prolily národy Sovětského svazu, nesmí být zapomenuty především proto, že každé lidské utrpení se týká každé lidské bytosti. Ale nejen to: nesmí být zapomenuty i proto, že právě tyto velké oběti jsou tragickým pozadím dnešní svobody či postupného osvobodování národů sovětského bloku, tedy pozadím i naší čerstvě nabyté svobody. Bez změn v Sovětském svazu, Polsku, Maďarsku a Německé demokratické republice by se asi u nás těžko stalo to, co se stalo, a pokud by se to stalo, rozhodně by to nemělo tak krásně pokojný charakter.

Že jsme měli příznivé mezinárodní podmínky, neznamená ovšem, že nám v těchto týdnech někdo bezprostředně pomáhal. Po staletích se vlastně oba naše národy napřímily samy, neopřeny o žádnou pomoc mocnějších států či velmocí. Zdá se mi, že v tom je velký mravní vklad této chvíle: skrývá v sobě naději, že napříště už nebudeme trpět komplexem těch, kteří musí trvale někomu za něco děkovat. Teď záleží jen na nás, zda se tato naděje naplní a zda se historicky docela novým způsobem probudí naše občanské, národní i politické sebevědomí.

Sebevědomí není pýcha.

Právě naopak: jedině člověk nebo národ v tom nejlepší smyslu sebevědomý je schopen naslouchat hlasu druhých, přijímat je jako sobě rovné, odpouštět svým nepřítelům a litovat vlastních vin. Pokusme se takto chápané sebevědomí vnést jako lidé do života naší pospolitosti a jako národy do našeho chování na mezinárodním jevišti. Jedině tak získáme opět úctu k sobě samým, k sobě navzájem i úctu jiných národů.

Náš stát by už nikdy neměl být přívazkem či chudým příbuzným kohokoli jiného. Musíme sice od jiných mnoho brát a mnohému se učit, ale musíme to po dlouhé době dělat zase jako jejich rovnoprávní partneři, kteří mají také co nabídnout.

Náš první prezident napsal: Ježíš, nikoli Caesar. Navazoval tím na Chelčického i Komenského. Dnes tato idea v nás opět ožila. Troufám si říct, že snad dokonce máme možnost šířit ji dál a vnést tak do evropské i světové politiky nový prvek. Z naší země, budeme-li chtít, může už natrvalo vyzařovat láska, touha po porozumění, síla ducha a myšlenky. Toto záření může být přesně tím, co můžeme nabídnout jako náš osobitý příspěvek světové politice.

Masaryk zakládal politiku na mravnosti. Zkusme v nové době novým způsobem obnovit toto pojetí politiky. Učme sami sebe i druhé, že politika by měla být výrazem touhy přispět ke štěstí obce, a nikoli potřeby obec podvést nebo ji znásilnit. Učme sami sebe i druhé, že politika nemusí být jen uměním možného, zvláště pokud se tím myslí umění spekulací, kalkulací, intrik, tajných dohod a pragmatického manévrování, ale že může být i uměním nemožného, totiž uměním udělat lepšími sebe i svět.

Jsme malá země, ale přesto jsme byli kdysi duchovní křižovatkou Evropy. Proč bychom se jí opět nemohli stát? Nebyl by to další vklad, jímž bychom mohli oplácet jiným pomoc, kterou budeme od nich potřebovat?

Domácí mafie těch, kteří se nedívají z oken svých letadel a jedí speciálně vykrmená prasata, sice ještě žije a občas kalí vody, ale není už naším hlavním nepřítelem. Tím méně je jím jakákoli mafie mezinárodní. Naším největším nepřítelem jsou dnes naše vlastní špatné vlastnosti. Lhostejnost k věcem obecným, ješitnost, ctižádost, sobectví, osobní ambice a rivalita. Na tomto poli nás čeká teprve hlavní zápas.